

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI AÇISINDAN DİJİTAL UYGULAMALARIN KULLANIMI*

Pelin BABAOĞLU ¹
Çiğdem AKMAN ²

Öz

İnsan hakları, sadece insan olmaktan kaynaklı olarak tüm insanların sahip olduğu hakları tanımlar. Dokunulmaz, devredilemez ve bölünemez olarak tanımlanan bu haklar tarihsel, toplumsal ve ekonomik konjoktüre göre günümüze dek gelişerek değişmiştir. Kültürün bir insan hakkı olarak tanınması 2. Kuşak İnsan Haklarıyla gündeme gelmiş ve 3. kuşak insan haklarıyla kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Günümüzde kültürün insan haklarıyla ilişkisi çok daha açık bir biçimde tanımlanmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası düzlemde kültürün bir insan hakkı olarak kabulü devletlere kültürel mirasın korunması, yurttaşların kültürel hayata katılımı ve kültürden her türlü istifadesinin mümkün kılınmasını güvence altına alma sorumluluğu yüklemektedir. Çağımızda birçok alanda olduğu gibi gelişen teknolojiler devletin bu sorumluluğunu yerine getirme, bireylerin dijital teknolojiler aracılığı ile kültürel hayata katkı sunma ve istifade etme hakkını kullanmasına aracılık etmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de toplumsal kültürün geliştirilmesi ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin en yetkili kurum olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sorumluluklarının gerçekleştirilmesi noktasında çağın gerekliliklerine uygun şekilde yararlandığı dijital teknolojilerin panoramik bir görünümünü ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren bakanlık bünyesinde ve bağlı genel müdürlüklerinde hızlı bir şekilde kültürel mirasın korunması ve toplumsal kültürün geliştirilmesine yönelik dijital tabanlı teknolojilerden imkânlar ölçüsünde faydalanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : İnsan Hakları, Kültürel Miras, Dijitalleşme

JEL Sınıflandırması : Z0, Z1

* Bu makale Doç. Dr. Çiğdem Akman’ın danışmanlığındaki doktora öğrencisi Pelin Babaoğlu’nun tezinden türetilmiştir.

¹ Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, pelinbabaoğlu@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7542-1323.

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cigdemakman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1936-6884

USE OF DIGITAL APPLICATIONS IN TERMS OF PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS

Abstract

Human rights define the rights that all human beings have just because of being human. These rights, which are defined as inviolable, inalienable and indivisible, have evolved and changed according to the historical, social and economic conjuncture. The recognition of culture as a human right came to the fore with the 2nd Generation Human Rights and gained an institutional identity with the 3rd Generation Human Rights. Today, the relationship between culture and human rights is defined much more clearly. The recognition of culture as a human right, both at the national and international level, imposes a responsibility on the states to ensure the protection of cultural heritage, the participation of citizens in cultural life and all kinds of benefits from culture. As in many areas in our age, developing technologies mediate the state's fulfillment of this responsibility, and individuals' right to contribute to and benefit from cultural life through digital technologies. In this context, a panoramic view of the digital technologies that the Ministry of Culture and Tourism, as the most authoritative institution regarding the development of social culture and the protection of cultural heritage in Turkey, has been tried to reveal in order to fulfill its responsibilities, in accordance with the requirements of the age. Especially since the 2000s, it has been observed that digital-based technologies for the protection of cultural heritage and the development of social culture have been rapidly utilized within the scope of possibilities in the ministry and its affiliated general directorates.

Keywords : Human Rights, Cultural Heritage, Digitalization

JEL Classification : Z0, Z1

GİRİŞ

Bir toplumun ayırt edici özelliklerinin tümü olarak kültür, insanlık tarihi boyunca çoğu zaman pratik nedenlerden ötürü korunmuştur. Ancak modern anlamıyla bir koruma pratiğinin gelişmesi 18. yüzyılla beraber oluşmaya başlamış, değişen toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmeler ekseninde değişerek içeriğini genişletmiştir. 19. yüzyıldan itibaren kültürel varlıkların korunması devletin bir sorumluluğu olarak görülmeye başlanmış, dünya savaşlarıyla beraber koruma bilinci “dünya mirası” anlayışla uluslararası bir düzleme taşınmıştır. Ulusal düzeyde de kültürün korunması başta olmak üzere kültürel hayata katılım ve kültürel birikimden istifade etme hakkı iç hukuk belgelerinde de yerini almıştır. Günümüzde ise kültürü koruma ve yaşatma anlayışı bir insan hakları sorunu olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, bir yandan korumanın kapsamını genişletirken diğer yandan katılımı da ön plana çıkarmaktadır.

21. yüzyılın hızla ilerleyen teknolojik yenilikler, birçok alanda olduğu gibi kültürel mirasın korunması ve kültürel hayata katılım konusunda da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de de başta sanal müzecilik gibi öne çıkan dijital uygulamaların yanı sıra kültürel mirasın envanterlenmesinde, restorasyon süreçlerinde, kültürel hayata katılımında dijital teknolojilerden yararlanıldığı görülmektedir. Bugün pek çok dijital uygulama kültürel hayata katılımında toplumsal çeşitlilik ve erişilebilirlik sağlarken diğer yandan kültürel mirasın korunması konusunda ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında daha kalıcı çözümler üretmek bakımından etkilidir. Diğer taraftan dijitalleşmenin sunduğu olanakların özellikle kültürel mirasın korunmasına ilişkin olumsuz çıktılar üretebildiği de görülmektedir. Ancak bu çalışmada dijitalleşmenin kültürel mirasın korunması ve yaygınlaştırılmasına yönelik olumsuz etkileri kapsam dışında bırakılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında kültür ve turizm alanına katkısı bakımından dijital uygulamaların ve teknolojilerin etkilerinin sıklıkla ele alındığı görülmektedir. Ancak kültürel mirasın korunmasında hak temelli bir yaklaşımın ele alındığı çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, bir yandan kültürel miras ve insan hakları bağlamına katkı sunarken, diğer taraftan son yıllarda hayatımızı hızla değiştiren teknolojilerin kültürel mirasın korunması ve kültürel hayata katılımının desteklenmesi

noktasında yaptığı olumlu etkileri ortaya koyabilmeyi amaçlamıştır. Kültürün insan hakları boyutunun dijitalleşmeyle bağlantısını ortaya koyarak yeni bir perspektif sunmayı amaçlayan bu çalışmanın literatüre özgün bir katkı sunması beklenmektedir. Bu amaçla makalede öncelikle temel kavramlar tanımlanmış olup, kültürel miras ve insan hakları ilişkisi tartışılmıştır. Devletin kültürel mirası koruma ve kültürü geliştirme sorumluluğu hukuki açıdan ele alınarak Türkiye’de kültürün korunması ve geliştirilmesiyle ilişkili kurumlara değinilmiştir. Son olarak ülkemizde kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi bakımından en yetkili kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından geliştirilmiş uygulamalar ve kullanılan dijitalleştirme teknolojilerinin genel bir görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ele alınan her bir dijital teknolojinin kültürel varlıkların korunması ve kültürel hayata katılıma katkısı bakımından ayrı ayrı incelenecek kadar geniş bir etkiye sahiptir. Bu durum göz önüne alınarak çalışma, kullanılan dijital teknolojilerle ilgili panoramik bir bakış açısı sunmakla yetinmiştir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı çok boyutlu yapısıyla birçok farklı bilim dalının konusu arasına girmiş ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Latince bir kavram olarak “edere-cultura” kelimesinin, kültür kelimesinin kökeni olduğu düşünülmektedir. İlk kullanıldığı anlamda tarımsal bir ürünün insan müdahalesi altında yetiştirilmesini ifade eden kavram, 15. yüzyılda İngilizceye “culture” olarak geçmiş ve 16. yüzyılda anlam genişlemesi yaşayarak insani gelişim için de kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise kavramın soyut referansları genişlemeye devam etmiş, toplumun ya da toplulukların kendilerine has özelliklerini oluşturan sanatsal, teknik ve felsefi bilgi birikimini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2011: 125-126). Günümüzde kullanılan kültür kavramının da benzer bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Türk Dil Kurumu kültür kavramını “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü*” olarak tanımlar (Türk Dil Kurumu, 2023). Diğer bir tanım da ise kültür “Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Tanımlardan hareketle kültür, doğada hazır bulunmuşluğu olmayan, bir topluluğun tüm unsurlarıyla ürettiği ve o topluluğa karakterini kazandıran maddi ve manevi değerlerin tümü kültür olarak kabul edilmektedir. Türk düşün tarihinin önemli isimlerinden olan Ziya Gökalp, kültür ve medeniyet arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Gökalp’e göre kültür (hars), bir topluma özgü maddi ve manevi değerlerin tümüyken medeniyet, kültürün insanlığa katkısıdır. Dolayısıyla kültür, ulusal ve milli bir kimliğe sahipken medeniyet beynelmilel bir kavram olarak karşılır (Arslanoğlu, 2000: 15). Diğer yandan tanımlar, kültürün devamlılığına ve medeniyetin bütününe yaptığı katkı bakımından öne çıkmaktadır. Sonuç olarak kültür kavramı evrensellik, ulusallık, devamlılık özelliklerini taşımaktadır. Kültür, bir toplumun doğayla, diğer toplumlarla ve topluluk üyeleri arasında kurduğu ilişkinin bir dışavurumudur. Bu süreç her toplumda farklılık arz ettiğinden kültür de o toplumun diğer toplumlardan ayırt edici özelliğini ortaya koyar. Kültür ve medeniyet ayrımına benzer şekilde İngilizcede de karşımıza çıkan “culture” ve “civilization” kavramlarının farklı kullanımlarına rastlanmakla beraber kültür-medeniyet ayrımı tartışmalarının gereksiz olduğu ve her iki kavramın birbirini kapsadığını ileri süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Kültür kavramının medeniyet ve uygarlık gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi, bu bağın bir dışavurumudur.

UNESCO Evrensel Kültürel Çeşitlilik Beyannamesi’nde kültür, bir toplumun ya da sosyal grubun ayırt edici özelliğini oluşturan her türlü maddi, manevi, sanatsal, ekonomik özelliklerin ortaya koyduğu sanatsal ve edebi ürünlerle her türlü gelenek, görenek ve birlikte yaşama biçimi olarak tanımlanmaktadır (UNESCO World Heritage Convention, 2023). Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi ise kültürün

maddi ve manevi yönleriyle toplum ve topluluklar için ayırt edici yönüne vurgu yaparken diğer yandan kültürün yalnızca bireyler arasında değil kültürler arasındaki etkileşimine de vurgu yaparak kültürü, “etkileşimli bir süreç” olarak tanımladığı görülmektedir (UNESCO World Heritage Committie, 2009, art. 15, para. 1 (a)). Kültürün nasıl tanımlandığı, bir kültürün neden korunması gerektiğine ilişkin nedenleri de içinde barındırmaktadır. Bununla beraber kavram yakından incelendiğinde kültürün siyasi, ekonomik, sosyolojik boyutlarının olduğunu görmek mümkündür. Kavramın bu içerimleri ileriki bölümlerde kültürün insan haklarıyla nasıl ve neden ilişkilendirildiğine ilişkin bir kesit sunmaktadır. Ancak bu ilişkiselliğe değinmeden önce kültürün korunması bilincinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan, korumanın hangi bağlamda ele alındığına ilişkin tartışmaları beraberinde getiren kültürel varlık ve kültürel miras kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

I.II. Kültürel Miras ve Kültürel Varlık Kavramları

Kültürel miras kavramı günümüz toplumlarının kendine has kimliği, geçmiş ile bugün arasındaki bağının simgesi ve kanıdır. Toplumlar için insan eliyle yapılmış, o toplumun karakterine özgü ve çeşitli gerekçelerle geleceğe devredilmek istenen her türlü somut ve soyut unsur kültürel miras olarak tanımlanmaktadır (Çiftçi, Vd. 2016: 90-91). Denebilir ki kültürel miras bize tüm insanlıkla ilgili bir hikâye anlatmaktadır (ICCROM, 2011). Kültürel miras en kısa tanımıyla toplumun tarihine, birliğine ve kültürüne katkı sağlayan, o toplumda ortak bir geçmiş ve dayanışma duygusu yaratarak “biz” olma bilinci kazandıran somut ve soyut değerlerin tümüdür. Bu açıdan kültür, geçmişle bugün arasında sürekliliği olan, geleceğin oluşturulması için sağlam temeller sunan kıymetli bir hazinedir (İSMEP, 2014: 11).

En genel tanımıyla kültürel varlık, geçmişte yaşamış bir topluma ait somut kalıntıları olarak tanımlanmaktadır. Kültürel varlıklar bir topluma ait kültürün fiziki kanıtlarıdır. Kültürel varlıklar yer altında, yer üstünde veya su altında bulunan, bir bilimsel araştırma öznesi olarak eski kültürel hakkındaki bilgilere ulaşarak onları anlamamızı sağlayan somut varlıklardır (Asatekin, 2004 :24). Dini, mimari, sanatsal, siyasi, kültürel açıdan değer taşıyan bu yapılar ulusal ölçütler ışığında belirlenmiş, uzman değerlendirmesi neticesinde koruma altına alınmasına karar verilmiş, korunma süreçleri kamu tarafından finanse edilen genellikle orta ve büyük ölçekli yapılar ve somut kalıntılar olarak kabul edilmektedir. Günümüzde arkeolojik sit alanı olarak kabul edilen, eski uygarlıklara ait her türlü mimari, dini ve sanatsal yapı, nesne ve objeler kültürel varlık olarak adlandırılmaktadır. Örneğin bir kültür grubuna ait heykel, müzik aleti veya dini yapı kültürel varlık olarak kabul edilmekte iken söz konusu heykelin yapımında kullanılan ve o topluluğa ait ayırt edici bir teknik, dini bir ritüelin içeriği gibi unsurlar, daha geniş bir kavram olan kültürel miras içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla kültürel varlık kavramının somut bir varlığa işaret ederken fiziki bir kültürel çevreye referans ettiğini söylemek mümkündür Bu açıdan kültürel varlık kavramı, kültürel miras kavramından çok daha dar bir kapsama sahiptir (Gümüşçü, 2018: 104).

Kültürel varlık kavramı mülkiyet hakkına sahip maliklerin kültürel nesnelere arasındaki sahiplik ilişkisine odaklanır. Kültürel miras kavramı için ise kültür, bir mülkiyet hakkı olmasının ötesinde kamusal bir değer olarak korunması gereken bir olgu olarak kabul edilmektedir. Kavramın sürekli değişen dinamik yapısı zaman içerisinde kültürün işlevi, değeri ve özgünlüğü bakımından değişime uğramış, kültürel mirasın korunması ve buna ilişkin süreçler konusunda daha dinamik yaklaşımların benimsenmesine neden olmuştur. Pek çok kaynak, kültürel miras kavramının kültürel varlık kavramına kıyasla daha dinamik ve esnek bir yapıya sahip olduğuna belirtmektedir. Bu argüman temelde kültürel miras kavramının kültürün soyut unsurlarını içerecek biçimde genişletilmesine dayanmaktadır. Diğer yandan kavram, kültürel mirasın toplumsal bağlamına vurgu yapar. Böylece kültürel miras, toplum tarafından yorumlanan, etkileşimde olan, değer atfedilen daha dinamik bir süreç içerisinde anlam bulur. Dolayısıyla yalnızca nesnel değerlendirmelere dayanan bir anlayıştan sıyrılarak daha öznel boyut içinde genişletilir (Donders, 2019: 44). 1980’li yıllardan itibaren hız kazanan neoliberal ve postmodern söylemler kültürel miras kavramının kapsamı da genişletmiş, kültürel mirasın değeri, özgünlüğü ve işlevi konusunda önemli bir paradigma değişimine neden olmuş ve evrensel-teknik değerlendirmelerin

yerini daha bireysel ve toplumsal değerlendirmelerin almaya başladığı görülmüştür. Bu durum, kültürel mirasın korunması konusundaki stratejilerin belirlenmesi ya da karar alma süreçlerinde kültürel rölativizmi temel alan yeni kabullerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eryazıcıoğlu ve Cengiz, 2018: 638).

Kültür, bir toplumun varoluşuna, birliğine ve ortak geçmişine ilişkin bir kanıttır. Dolayısıyla toplumların devamlılığı kültürlerinin gelişmesi ve korunarak bir sonraki nesillere aktarılmasıyla yakından ilişkili olagelmış ve her toplum bu pratik nedenden ötürü kültürünü muhafaza etmek için kendine özgü yöntemler geliştirmiştir. Kültürün bir bilgi kaynağı ve araştırma öznesi olarak görülmeye başlanmasına ilişkin ilk bilinçlenmenin 16. yüzyıl Avrupası'nda kent soyluları arasında yayılmaya başladığı görülmektedir. 17. yüzyılda Rönesans-Reform hareketleri, ulus bilincinin gelişmeye başlaması ve sanayi devriminin etkileri kültürün bir değer olarak korunması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Ancak bu bilincin gelişerek korumanın kurumsallaşması 1789 Fransız Devrimi'nin kültürel miras üzerinde neden olduğu tahribatin etkisiyle ancak 19. yüzyılın başlarında kurumsal bir kimlik kazanabilmiştir (Çakırca, 2015, s:19-20). 1. ve 2. Dünya Savaşlarının yıkıcı etkisi gelecekteki çatışmaların önlenmesine yönelik uluslararası bir diyalog ihtiyacını doğurmuş ve bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) ihdas edilmiş, kültürel mirasın korunmasına ilişkin çabalar da bu gelişmeler ışığında şekillenmiştir. 1945 yılında BM çatısı altında kurulan UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), kültürel mirasın korunmasına ilişkin ulus üstü ortak bir çabanın gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Günümüze kadar geçen bu süreç içinde kültürel mirasın korunmasına ilişkin ulusal çabaların yanı sıra korumaya ilişkin birçok önemli uluslararası sözleşmelerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak oluşan bilincin toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmelerden etkilenerek şekil alması gibi kültürel mirasın kim için, neden ve nasıl korunacağına ilişkin yaklaşımlar da zaman içinde değişiklik göstermiştir (Kiper, 2004: 13). Kültürel varlıkların korunmasının ilk defa savaş hukukunun bir konusu olarak ele alındığı ve kültürel varlıkların korunmasına ilişkin ilk uluslararası sözleşmelerden biri olan Lahey Sözleşmesi (1954) koruma altına alınacak kültürel varlığı *“dini veya laik açıdan öneme sahip her türlü mimari, sanatsal anıtlar, arkeoloji alanlar, tarihi ve artistik değere sahip yapı toplulukları, elyazmaları, kitap, koleksiyonlar ile bu değerlerin muhafaza edildiği müze, kitaplık ve arviş benzeri mekânlar”* şeklinde tanımlamaktadır (1954 Lahey Sözleşmesi, md. 1). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kültür varlığı tanımı daha çok kültürün somut unsurlarını kapsayan, daha ulusal ve teknik bir bakış açısı çerçevesinde kültürel varlığa değer atfeden bir anlayışa sahiptir. Bu tanım ve anlayış uzun yıllar kültürel mirasın korunmasında geçerli olan bir tanım ve koruma yaklaşımı olarak kabul edilmiştir.

Kültürel miras kavramı bir içerik genişlemesinden de öte kültürel varlığın korunmasına yönelik bir yaklaşım değişikliğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu açıdan kültürel miras kavramını kültürel varlık kavramının yerine kullanılmasını öneren görüşler, geleneksel bakış açısını bazı yönlerden eleştirmektedir. Bunlardan ilki geleneksel anlayışın kültürün yalnızca somut çıktılarının korunmaya değer olarak görülmesidir. Oysaki kültür, somut ve soyut unsurlarıyla bir bütündür. Bir mimari yapıyı yalnızca sanatsal, estetik ve teknik yönden değerlendirmek yetersizdir. Aynı zamanda o yapının inşa edilmesinin ardında yatan toplumsal değerler, o yapı içinde yerine getirilen ritüeller, inanışlar, toplumsal kabuller bize bir bütün hakkında bilgi verebilir. Dolayısıyla kültür, somut ve soyut bütünlüğü içinde koruma altına alınması gereken bir değerdir (Prott ve O’Kneefe, 2007: 307-309).

Diğer taraftan geleneksel yaklaşım kültürün sürekliliğini göz ardı etmektedir. Oysaki kültür, toplumsal bir etkileşim içinde yeniden anlamlandırılmaya devam eder. Bugünün ihtiyaçlarına cevap verirken geleceğin hizmetine devreden bir süreklilik ve devinim halindedir (Eryazıcıoğlu ve Cengiz, 2018: 637). Örneğin 1985 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Kapadokya bölgesi, doğal ve arkeolojik bir sit alan olmasının dışında bugün yerli halkın hala daha sosyal ve ekonomik hayatının bir parçası olarak kültürel sürekliliğini devam ettirmektedir. Oysaki eleştiriler, geleneksel koruma yaklaşımının bu tarihsel sürekliliği çoğu zaman göz ardı ettiğini belirtmekte, bu durumun yerel halkın kültürünü yaşatma, bağ kurma ve ondan istifade etme hakkına açık bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

Kültürel miras yaklaşımı bir kültürel varlığın korunmaya değer olduğu kanaatinin neye dayandığı konusunu da tartışmaya açar. Buna göre kültürel varlık kavramı kültürü bir sahiplik ilişkisi içine hapseder kültürel varlığın değerini ait olduğu toplumsal bağlamdan kopararak niceliksel ve uzman görüşüne dayalı “üstten belirlemeci” bir yaklaşıma hapseder. Oysaki kültür, kendi toplumsal bağlamı içinde atfedilmiş bir değerdir. Dolayısıyla bir kültürel varlığın ne kadar değerli olduğu teknik bir mesele olduğu kadar yerel toplulukların ona yüklediği değer kadar önemlidir.

Görüldüğü üzere kültürel miras yalnızca bir kavram olmasının dışında kültürel mirasın korunması konusunda bir anlayış değişikliğini de yansıtmaktadır. Katılım, çok kültürlülük, yönetim gibi kavramların ortaya çıktığı 1980’li yıllarda yükselişe geçen postmodern ve neoliberal söylemlerden beslenmiştir. Bu paradigma değişimi özellikle 2000’li yıllardan itibaren uluslararası sözleşmelerde de anlayış değişikliği yaratmıştır.

II. KÜLTÜREL MİRAS VE İNSAN HAKLARI İLİŞKİSİ

Jean Paul Sartre insanı, bir olasılıklar yığını olarak tanımlar. İnsanı diğer yaratılmışlardan değerli kılan nokta da onun sahip olduğu bu potansiyeldir. Bu potansiyel, insanın değeri ve onurunu oluşturmaktadır ki insan hakları düşüncesi bu değeri kabul eden ve insanın sahip olduğu potansiyelin geliştirilmesi için azami şartları sağlamayı savunan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla insan hakları, kişinin sadece insan olmakla sahip olmayı hak ettiği haklara işaret etmektedir (Kuçuradi, 2018: 2). Bu açıdan “İnsanın değeri nedir?”, “İnsana atfedilen değerın kaynağı nedir?” soruları düşünsel düzlemde felsefinin, dinin ve hukukun en temel tartışma alanlarından biri olagelmıştır ve günümüzde bu tartışmalar hala değerini korumaktadır. Diğer yandan insan hakları, korunması ve geliştirilmesi için bireylerin devletten talep ettiği haklardır. Devletler, insan haklarının korunması konusunda negatif ve pozitif yükümlülükler altındadır. Dolayısıyla insan hakları bir yandan felsefi bir boyuta sahipken diğer yandan siyasi bir yön taşımaktadır (Kuçuradi, 2018: 20).

İnsan haklarının zaman içinde felsefi bir düzlemde çıkararak devlete karşı somut bir hak talebi olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile beraber olmuştur³. Yurttaş-devlet arasındaki eşitsiz ilişkilere karşı bireylerin kendine bir alan açma mücadelesi olarak gelişen bu ilk kuşak insan hakları siyasi haklar olarak adlandırılmaktadır (Engin ve Özlem, 2014: 207). Zaman içinde toplumsal ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak değişen hak talepleri farklı insan hakları sınıflandırmaları altında ele alınmıştır. Sanayi devrimi ile değişen ekonomik ve toplumsal yapı insan hakları konusunda farklı taleplerin gelişmesine neden olmuş, ekonomik ve sosyal hak taleplerinin yoğunlaştığı bu süreç 2. Kuşak İnsan Hakları olarak adlandırılmıştır (Engin ve Özlem, 2014: 212). İnsan haklarındaki en büyük kırılma noktalarından biri ise 1. ve 2. dünya savaşlarının yıkıcı ekonomik ve toplumsal sonuçlarıdır. Art arda patlak veren savaşlar birçok ülke için telafisi zor ekonomik, siyasi ve toplumsal maliyetlere neden olmuş, takip eden süreçte toparlanmanın getirdiği refahın eşit bölüşümü ve insanlığın ortak geleceği anlayışı kolektif haklar olarak da bilinen 3. Kuşak Hak taleplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Özkan, 2015: 120-121).

Dünya savaşları gibi insanlığın gelecekte yüzleşebileceği benzer durumların önlenmesi çabaları, uluslararası ortak bir uzlaşımın gelişmesi gerekliliğini doğurmuş ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler örgütü kurulmuştur. 1945 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın açılış kısmında örgütün amacı “*Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye...*” olarak ifade edilmektedir (Adalet Bakanlığı, 2023). Bu açıdan insan haklarına dayalı bir dünya barışı idealiyle kurulan örgüt, günümüze kadar pek çok önemli sözleşmeye öncülük etmiştir. Bu sözleşmelerden en önemlisi 1948 yılında kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’dir. Beyanname’nin 22. maddesi sosyal, kültürel ve ekonomik hakları kişinin haysiyet ve şahsiyetinin

³ 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi bu gelişmelerin en önemli çıktıları arasında kabul edilmektedir.

gelişmesi için vazgeçilmez bir hak olarak tanımlanmış ve bu hakların istifadesinde ulusal ve uluslararası gayreti aracı kılmıştır. Bununla beraber her kişinin topluluğunun bilimsel ve sanatsal faaliyetlerine katılma, bundan maddi ve manevi istifade etme ve katkı sunma hakkı güvence altına alınmıştır (Adalet Bakanlığı, 2023). Böylelikle 2. Kuşak Haklarla ilk kez gündeme gelen kültürel haklar, söz konusu beyanname ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır. 1950’li yıllar aynı zamanda refahın ve zenginliğin uluslararası eşit dağılımı arzusunun gelişmesine neden olmuş ve insan hakları talepleri bu ideolojik temelde gelişmeye başlamıştır. 3. Kuşak İnsan Hakları olarak sınıflandırılan bu hak talepleri içinde “bir dünya mirası” olduğu kabulü ile kültürün korunması gerekliliğine ilişkin girişimler uluslararası düzlemde daha kurumsal bir hal almaya başlamıştır (Velioglu, 2011: 13-14). Günümüzde ise kültürel miras hakkının insan haklarıyla arasındaki kuvvetli bağı geniş bir kabul görmektedir.

Kültürel mirasın insan haklarıyla ilişkisini irdelemeden önce dikkat çekilmesi gereken ilk nokta kültürün dini, ideolojik, toplumsal ve ekonomik boyutlara sahip bir olgu oluşudur (Özkan, 2015: 120-121). Diğer taraftan kültür, bir toplum için kimlik inşası ve onu tanımlayan şeylerin tümüdür. Süreklilik arz eder ve ortadan kaldırılması durumunda telafisi yoktur. Bu sebeple bir topluma yönelik düşmanca her türlü girişim o toplumun kültürünü yok etmeye yöneliktir ki bu eylem insan onuruna doğrudan bir saldırı olarak kabul edilmektedir (Ziegler, 2007: 1-2). Örneğin bir soyut kültürel miras olarak dilin yok olmasına yönelik girişimler, dini ritüellerin yasaklanması, bir topluluğun kültürel çevresinden koparılması gibi uygulamalar direkt olarak soykırım suçu olarak tanımlanan ve bir toplumun kültürünü hedef alan uygulamalar olarak görülmektedir.

Hangi kültür varlığının, ne için ve nasıl korunacağına ilişkin verilen cevapların tamamı o toplumda hangi kültürün baskın olduğu ile yakından ilişkilidir. Bu anlamda BM’nin Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNICEF) tarafından yürütülmekte olan dünya mirası yaklaşımı ve hangi kültürel varlığın korunması gerekliliğine ilişkin karar süreçleri Batı merkezli tek bir bakış açısını yansıtmaması gerekçesiyle sık sık eleştirilmiştir. Keza 2000’li yıllara kadar kültürel mirasın korunmasına yönelik kabul edilen pek çok sözleşmede kültürün soyut unsurlarının yok sayılması aynı yaklaşımla eleştirilere maruz kalmış, kültürel çoğulculuğa ve kimliğe bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu görüş, kültürün verili değil atfedilmiş bir değere sahip olduğunu öne sürmektedir (Logan, 2012: 236). Kültürel mirasın korunmasında verili bir değeri temel alan yaklaşımlar kültürel çoğulculuğa, yerel toplulukların haklarına açık bir tehdit olarak kabul edilmiş, halkların kendi kaderini belirleme (self-determination) ve insan hakları karşılıklı tamamlayıcı unsurlar olarak ele alınmıştır (Blake, 2011: 200-201). Ancak bu yaklaşımın insan haklarının evrensellik iddiasıyla açık bir çelişki içinde olduğunu da kabul etmek gerekmektedir (Logan, 2012: 237). Diğer yandan yerellik ve çok kültürlülük vurgusu ortak kabulleri ortadan kaldırmasa dahi esneten bir anlayışı beraberinde getirmektedir. Kültürün değerini yalnızca atfedilen bir değer olarak kabul etmek “Kültürel varlığın sahibi kimdir?” sorusuna daha niteliksel cevapların verilmesini sağlarken kültürün, insanlığın ortak bir değeri olma özelliğini ne yazık ki göz ardı etmektedir. Kültürel miras ait olduğu topluluğun bir değeri olarak aynı zamanda medeniyetin de ortak bir değeridir ve sırf bu nedenle ondan istifade etme, onu geliştirme ve katılma konusunda tüm toplulukların eşit hakları bulunmaktadır (Aykan, 2018: 241-242). Bir başka açıdan kültürün insan haklarına aykırı yönlerinin nasıl değerlendirileceğidir. Örneğin kültürel bir ritüel olarak çocuk yaşta evlilikler, kadın sünneti gibi açıkça insan haklarını hedef alan uygulamalar bu bakış açısına göre nasıl değerlendirilmelidir? tartışmaları literatürde sıkla ele alınmaktadır.

Özetle kültür, sahip olduğu tüm boyutlar açısından insan haklarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili kabul edilmektedir. Bu nedenle kültürün, insan hakları açısından bir şemsiye kavram olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. 21. yüzyılın başlarından itibaren hâkim bir bakış açısı olarak kabul edilen bu yaklaşımın kültürün korunmasına yönelik birçok uygulamada benimsenmeye başladığı görülmektedir. Kültürel mirasın insan haklarıyla ilişkisi açısından ele alınışı, koruma süreçlerinde tanımın yalnızca kültürün soyut yönlerini de içine alacak biçimde genişlemesini sağlamamış aynı zamanda kültürel mirasın tanımlandığı geleneksel bakış açısını da zamansal ve mekânsal olarak genişletmiştir. Böylelikle kültürün sürekli olarak değişip geliştiğini, yalnızca arkeolojik alanlarda değil insan faaliyetinin olduğu her yerde kültürün gelişmeye devam ettiğini ve mekânsal

bütünlüğün korunmanın bir parçası olduğunu dikkate alan daha geniş bir perspektife evrildiğini söylemek mümkündür.

III. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDE DEVLETİN SORUMLULUĞU

Tarihimizde kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilk kurumsal çalışmaların izlerini Osmanlı'nın son dönemlerinde görmek mümkündür. Bu faaliyetler sonucunda toplanan eserlerin sergilenmesi amacıyla açılan ilk müze 1869 tarihinde faaliyete geçen “Müze-i Hümayundur”. Bu dönem içindeki en önemli gelişmelerden biri aynı yıl, Osmanlı topraklarındaki arkeolojik kazıların devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi ve bulunan eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayan “Asar-ı Atika Nizamnamesi” olmuştur (Madran, 1996: 61). 1933 yılında bu örgütlenme Müzeler Müdürlüğü adını almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). İlk olarak 1917 tarihinde başlayan müzecilik faaliyetleri daha sonra Cumhuriyetin ilanıyla beraber genişletilmiştir.

Genç cumhuriyet döneminde somut kültürel mirasın korunmasına ilişkin çabaların yanı sıra Türk kültürünün araştırılması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması için de yoğun çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1930'lu yılları kapsayan bu dönemde Anıtlar Koruma Komisyonu'nun kurulması (1933), 1922-1933 yılları arasında tamamlanan anıtsal belgeleme çalışmaları, 1935 yılında başlatılan Alacahöyük kazıları ile İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde açılan arkeoloji bölümleri ile Türk arkeologların yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Kiper, 2004: 134-135). Bu açıdan cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Anadolu kültür ve uygarlıklarına ait somut kültürel mirasın korunması girişimleri hız kazanırken diğer taraftan Türk kültürüne ait soyut kültürel unsurların başta Türkçe olmak üzere koruma çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. 1931 tarihinde kurulan Türk Tarih Kurumu ve 1932 tarihinde açılan Türk Dil Kurumu bu yöndeki çalışmalara önemli birer örnektir.

1940'lı yılların sonlarına doğru Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuş ve korumaya ilişkin süreçlere daha kurumsal bir nitelik kazandırılmasına yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bu çabaların sonucunda dönemin en önemli gelişmelerinden biri, 1951 tarihli 5805 sayılı Kanunla “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu”nun kurulmasıdır. Bu gelişme kurulun, koruma ilkelerinin ortaya konması ve uygulanması süreçlerinde karar alabilen ilk yasal kurum olması açısından önemlidir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Zamanla değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlar korumanın daha kurumsal bir yapıya kavuşmasını gerekli kılmış ve 1971 yılında Kültür Bakanlığı müstakil bir kurum olarak kurulmuştur (Negiz, 2017: 166).

Diğer taraftan dünyada gelişen “dünya mirası” anlayışı ve Türkiye'nin de 1962 yılında taraf olarak yer aldığı Dünya Mirası Sözleşmesi, bu tarihten sonraki koruma anlayışları üzerinde etkili olmaya başlamıştır (İSMEP, 2014: 35). Bu gelişmenin ardından 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı “Eski Eserler Kanunu”, kültürel mirasın korunması süreçlerine daha kurumsal bir temel sağlamak amacını taşımaktadır. Söz konusu kanun, koruma ilkelerinin tanımlanması gibi önemli gelişmelerin yanı sıra özel mülkiyet sahipliğinde olan yapıların kamulaştırılarak ya da devlet desteği ile koruma altına alınması sağlanmıştır. Bu açıdan yasa o döneme kadar cumhuriyet tarihi içinde çıkarılmış ilk ve en kapsamlı koruma yasası olarak kabul edilmektedir (Kiper, 2004: 140). Kültürel varlıkların korunmasının anayasal bir güvence kazandığı 1961 Anayasası'nın bu gelişmedeki temel itici faktör olmuştur (Coşkun & Kurt, 2021: 90).

1961 Anayasası 50. Maddesiyle⁴ berabere ilk kez kültür varlıklarının korunması anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece ilk kez kültürel varlıkların korunması devlete ait bir sorumluluk olarak tanımlanmıştır (Kiper, 2004: 210). 1982 Anayasasında devletin kültürel varlıkları koruma yükümlülüğü 63. madde içinde yer almaktadır. Maddeye göre “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri” almakla yükümlü

⁴ 1961 Anayasası 50. Maddede “Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar.” Şeklinde yer almaktadır.

kılınmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2023). 1982 Anayasası'nda bu madde biraz daha genişletilerek özel mülkiyete ait kültürel varlıkların korunmasında devlet yardımının sağlanması da devletin sorumlulukları arasına eklenmiştir. 134. madde ile “Türk kültür ve tarihini araştırmak, tanıtmak ve yaymak amacıyla”, “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu”nun kuruluş, görev ve yetkilerine yer verildiği görülmektedir. Aynı zamanda kültürel hayata katılma, kültürel ihtiyaçların karşılanması ve ekonomik kalkınmanın bir boyutu olarak kültür anayasada yer verildiği görülmektedir (T.C. 1982 Anayasası, Md. 62, Md. 166).

İç hukuk belgelerinin yanı sıra Türkiye kültürel mirasın korunmasına yönelik pek çok uluslararası sözleşmeye de taraf ülkeler arasındadır. Bu sözleşmeler (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023):

- Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi
- Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme
- Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç Ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi Ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme
- Kültür, Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Anlaşması
- Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol
- Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Sözleşme
- Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
- Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme
- Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası Sözleşme
- Milletlerarası Anıtlar Ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği
- Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
- Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir.

Taraf olunan sözleşmelerden de anlaşılacağı üzere kültürel varlıkların korunması konusundaki anlayışın yıllar içinde değişerek kapsamının genişlediği çıkarımında bulunmak mümkündür. Kültürel varlıkların korunmasının arkeolojik kalıntularla sınırlayan bir perspektiften günümüzde kültürün soyut yönlerinin de koruma süreçlerinde önem kazandığı ve çevresel/biyolojik korumanın da sürecin bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür. Hem ulusal hem de uluslararası yükümlülükler bağlamında ülkemizde soyut, somut, biyolojik ve doğal mirasın korunmasına yönelik pek çok girişimden söz etmek mümkündür.

IV. KÜLTÜR BAKANLIĞI TARAFINDAN HAYATA GEÇİRİLEN DİJİTAL UYGULAMALAR VE DİJİTALLEŞTİRME TEKNOLOJİLERİ

Ülkemizde kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak en kapsamlı yasa 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”dur. 2863 sayılı Kanun kapsamında ve 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne göre ülkemizde milli ve manevi değerler başta olmak üzere kültürel ve turistik değerleri araştırmak, envanterini tutmak, değerlendirmek, tanıtmak ve gelecek nesillere

aktarmak sorumluluğu Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Son yıllarda değişen ve gelişen teknolojiler kamu yönetimi anlayışını ve kamusal hizmetlerin sunumu da değiştirmiştir. Söz konusu paradigma değişimi kamu kurumlarını hizmet sunumlarında teknoloji kullanımına zorlarken diğer taraftan sunulan hizmet çeşitliliğini de arttırmaktadır (Biçici ve Emre, 2021: 46). Çalışmanın bu kısmında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kullanılan dijital uygulamalar ve dijitalleşme teknolojileri ele alınacaktır.

IV.I. Dijital Uygulamalar

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından geliştirilen dijital uygulamalar geniş kitlelerin kültürel ve sanatsal faaliyetlerini katılımlarını arttırmak amacıyla geliştirilmiştir. Dikkat çeken uygulamalar arasında “EKitabım, SanatCepte, Etkin Kütüphane, Türkiye'nin Müzeleri, Konuşan Kitaplık, Müzelerin Sesi” uygulamaları bulunmaktadır. EKitabım uygulaması ile kamu ve özel yayınevlerine ait binlerce elektronik kitaba sınırlı süre boyunca ücretsiz erişim sağlanmaktadır. Akıllı telefon, tablet ve bilgisayara indirilerek ulaşılabilen uygulamadaki birçok klasik esere ücretsiz erişim sağlanabilmektedir. Bakanlık tarafından görme engelli kişilerin erişimine uygun olarak tasarlanan bir dijital kitaplık uygulaması olan “Konuşan Kitaplık” uygulaması EKitabım uygulamasıyla benzer özelliklerde olup, başka hiçbir ek donanımına sahip olma gereksinimi olmaksızın görme engelli vatandaşlara erişim olanağı sunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Bakanlık tarafından geliştirilen diğer uygulamaların hizmet kolaylaştırıcı ve hizmete etkin erişim amacıyla tasarlandığı görülmektedir. Bunlar arasında Türkiye'nin Müzeleri, SanatCepte, Etkin Kütüphane uygulamaları bulunmaktadır. SanatCepte uygulaması ile bakanlık tarafından organize edilen sanatsal etkinliklerin yer ve zaman bilgilerine ulaşılabilirken aynı zamanda etkinliğe ait bilet satın alma işlemi gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye'nin Müzeleri uygulaması ile bakanlığa bağlı tüm müzelere erişim ve bilet tahsisi sağlanabilmektedir. Etkin Kütüphane uygulaması, mobil cihazlar aracılığı ile halk kütüphanelerinden katalog taraması yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Türkiye'nin Müzeleri uygulaması ile kullanıcıların kategorilerine ve konuma göre müze erişimini kolaylaştırması amaçlanmıştır. Müzelerin Sesi uygulaması müze ziyaretlerinde elektronik rehberlik hizmetlerine erişim sağlamaktadır. Konuşan Kitaplık uygulaması ise görme engelli kullanıcılar için sesli kitap hizmeti sağlayan engelli dostu bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Bilgi Toplumu Stratejisi (2006 - 2010) Eylem Planı hedefleri arasında yer alan "*Kamu kurumlarının internet sitelerinde bulunan Türkçe içeriğin TRT veri tabanından da yararlanılarak derlenmesi, görsel materyallerle desteklenmesi ile kültür, tarih, sanat, turizm gibi konularda bilgi sağlayan ve kullanıcılarla etkileşime imkân veren Türkiye Kültür Portalı kurulacaktır*" hedefi kapsamında Türkiye Kültür Portalı hayata geçirilmiştir. 2015 yılında kullanıma sunulan portal üzerinden 81 ile ait somut ve soyut kültürel varlık bilgileri ile turistik faaliyetlere ilişkin bilgi, fotoğraf, makale, e-kitap ve videoya erişilebilmektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2023).

IV.II. Sanal Müzecilik ve Dijital Müzecilik

Sanal müze kavramı, internet veya diğer dijital platformlar üzerinde yer alan ve bu teknolojiler aracılığı ile kurgulandığı sanal ortamlar ziyaretçilere müze benzeri bir deneyim sunan mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, vd., 2022: 121). 2000'li yıllardan itibaren hızla gelişmeye başlayan sanal müzecilik faaliyetleri ilk olarak özel bir müze olan Eczacıbaşı Müzesi'nde başlamış olup, devlet desteği ile 1990 yılında dijital ortama aktarılan ilk müze Topkapı Sarayı Koleksiyonu olmuştur (Barlas Bozkuş, 2014: 336).

2009 yılından beri kültürde dijitalleşme amacıyla bakanlık bünyesinde kurulan “Bilgi Teknolojileri ve Proje Geliştirme Şubesi” ulusal kültür varlıkları bilgi bankası yönünde önemli girişimlerde bulunmuş ve bu kapsamda günümüz itibari ile 52 sanal müze, arkeolojik sit alan ve ören yeri sanal olarak ziyarete açılabilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Klasik müzecilik

faaliyetlerinden farklı olarak müze koleksiyonlarına uzaktan erişime olanak sağlayan bu uygulamalar zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın erişime olanak sağlar. Özellikle 2019 yılında yaşanan pandeminin yarattığı olumsuz ortamlarda bile kültürel hayata katılım ve istifade için olanaklar yaratır. Sınırsız erişim olanağı kültürel etkileşim ve paylaşım olanağı sağlayarak kültürel gelişmeye katkı sağlar (Barlas Bozkuş, 2014).

Sanal müze uygulamalarının yanı sıra dijital teknolojiler fiziksel müzelerdeki ziyaretçi deneyimini arttırmak ve müze güvenliğinin sağlanması için de yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Örneğin 2010 yılında başlatılan bir proje kapsamında Topkapı Sarayı içinde yeniçeri hologramlarının ziyarete açılması, ziyaretçilere çoklu ve etkileşimli ortam tabanlı bilgilendirme ve rehberlik hizmeti sunan “Müze Ziyaretçi Asistanı” ve “Kadir HAS Kent ve Mimar Sinan Müzesi”nde başlatılan uygulama ile müze içine yerleştirilen Keokslar ile farklı ziyaretçi gruplarına özelleştirilmiş hizmet sunumu sağlanmaktadır (Sarsılmaz, 2010: 46-48).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde yer alan tüm kültürel varlıkların ve arkeolojik materyallerin dijital ortama aktarılması kapsamında yürütülmekte olan “Müze Bilgi Sistemi” (MÜBİS) projesi dijital müzecilik alanında ülkemizde uygulanan önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Projenin kapsamı günümüzde genişleyerek Türkiye’deki tüm müzelere ait eserlerin dijital olarak envanterlenmesi haline dönüşmüştür. Böylelikle kültürel varlıkların tespiti, saklanması, onarımı vb. süreçlere ait her işlemin tek bir merkez üzerinden gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Müze Ulusal Envanter Sistemi (MUES) olarak adlandırılan bu teknoloji ulusal bir veri bankası görevi görmektedir (Ülger ve Külcü, 2016: 49).

Kültürel varlıkların koruma sürecinin ilk basamağı belgeleme ve arşivleme aşamasıdır. Bu sebeple kültür mirasa ait ayrıntılı envanterini oluşturmak, verileri bir alanda toplayarak daha ulaşılabilir ve kullanılabilir hale getirerek hizmete sunmak önemli bir kültürel arşiv çalışmasıdır (Savran, Vd., 2016: 155). Son yıllarda hızla gelişmekte olan Coğrafi Bilgi Sistemleri teknolojilerinden yararlanılarak hayata geçirilen “Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi” (TUES) Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün görev kapsamına giren 2863 sayılı Kanun’da yer alan tescilli taşınmaz kültür varlıklarının tespit ve tescil hizmetleri kapsamında yürütülen envanter işlemlerinin, elektronik ortamda yönetiminin sağlanabilmesini ve Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nde yürütülen iş ve işlemlerin analiz edilmesini amaçlanmaktadır. Buradan yola çıkılarak mevcut uygulamaların yönetimsel ve teknolojik e-dönüşümünü sağlayacak bir sistem tasarımı amaçlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bakanlığın sorumluluğu altında bulunan tüm bu süreçler da çağın şartlarına göre değişmekte ve gelişmektedir. Günümüzün dijital çağı pek çok farklı süreci etkilediği gibi kültürün korunması, aktarılması, arşivlenmesi, onarılması başta olmak üzere dijital teknolojilerin sağladığı olanaklarla yeni bir boyuta taşınmaktadır. Bu açıdan bakanlığın kültürel varlıkların korunması ve kültürel faaliyetlere katılımın artırılması açısından farklı dijital teknolojilerden yararlandığı görülmektedir. Bunların bir kısmının dijital uygulamalar aracılığı ile kültürel faaliyetlerin daha geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla kullanıldığı görülürken diğer taraftan dijital teknolojiler aracılığıyla kültürel varlıkların korunması, restorasyonu ve arşivlenmesini daha verimli hale getirecek uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir.

Gelişen teknolojiler yalnızca hizmet taleplerinin çeşitlenmesiyle kalmamakta, aynı zamanda mekansa ve zamansal sınırları da değiştirmektedir. Bu durum “istediğin hizmete, istediğin yerde, istediğin zaman ve istediğin şekilde ulaşılabilme” anlayışının giderek yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle pandemi dönemi ile beraber yaşanan uzun süreli kapanma süreci kültürel etkinliklerin hızla dijital ortamlarda icra edilmesine neden olmuştur. Bu kapsamda dijital kütüphanecilik, sanal müzecilik gibi akımların kültürel hayata katılmada öne çıkan dijital faaliyetler olduğu görülmektedir. 2019 yılından itibaren yükselişe geçen bu talepler bakanlığın dijital kütüphane ve sanal müzecilik

uygulamalarının da gelişmesini sağlamış, böylece pandeminin kültürel hayata katılımına yaptığı olumsuz etkiler azaltılmıştır.

Diğer taraftan dijital uygulamaların kültürel hayata katılımında bir fırsat eşitliği yarattığını söylemek mümkündür. Özellikle bakanlığın faaliyete soktuğu EKitapım, Konuşan Kitaplık, Müzelerin Sesi gibi uygulamalar özellikle görme engelli vatandaşların kültürel hayata katılımında kolaylaştırıcı bir etki yarattığını söylemek mümkündür. Aynı şekilde Sanal Müze uygulamaları farklı engel grubundaki kişilerin kültürel hayata katılımında olumlu bir etki yapma potansiyeline sahiptir. Aynı şekilde asimetrik toplumsal gelişmişlik düzeyleri dikkate alındığında en azından kültürel hayata katılımında coğrafi olarak eşit imkânlar sağlama potansiyeli olduğunu da söylemek mümkündür. Dolayısıyla bir insan hakkı olarak kabul edilen herkes için ait olduğu toplumun kültürel hayatına katılma ve ondan istifade etme hakkının korunmasına olumlu bir etkisi bulunduğu görülmektedir.

Toplumsal kültüre erişimde kalkan zamansal ve mekânsal sınırlar aynı zamanda toplumların daha yoğun bir kültürel etkileşim içinde olmalarının önünü açmaktadır. Bu açıdan özellikle sanal müzecilik gibi faaliyetler farklı kültürlerdeki insanların erişimine de olanak sağlamakta ve “ortak miras” görüşüne önemli bir katkı sunmaktadır. Diğer taraftan kültürler arası diyalogun gelişmesine ve Türk kültürünün tanıtımına da önemli bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslanoğlu, İ. (2000). Kültür ve medeniyet kavramları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2000.
- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve doğa varlıklarımız: neyi, niçin, nasıl korumalıyız?*. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Aykan, B. (2018). Kültürel miras hakkı: kültürel mirasa insan hakları temelli güncel yaklaşımlar, *Alternatif Politika*, 10(2), s.231-252.
- Biçici, G., & Kaya, E. (2021). Türkiye’de e-devlet uygulamaları: kültür ve turizm bakanlığı Örneği. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 40-54.
- Blake, J. (2011). Taking a human rights approach to cultural heritage protection, *heritage & society*, 4:2, 199-238, DOI: 10.1179/hso.2011.4.2.199
- Bozkuş, Ş. (2014). “Kültür ve sanat iletişimi çerçevesinde türkiye’de sanal müzelerin gelişimi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26(2), s.329-344
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment N° 21: The Right of Everyone to Take Part in Cultural Life (art. 15, para. 1 (a), E/C.12/GC/21 (adopted November2009), § 13.
- Çakırca, D. (2015, Nisan). “Savaşın savunmasız düşmanı-kültürel miras”, iç. "Savaşta sınır ve kültürel miras", 9. Uluslararası Sinan Sempozyumu, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Çiftçi, G. ve Çakır, G.A. (2016). Politik krizlerin kültürel miras üzerindeki etkileri: türkiye örneği, *Journal of Tourism Theory and Research*, 2(2), s. 89-97. DOI: 10.24288/jtr.279181
- Çüçen, A. K. (2005). Kültür, uygarlık, evrensellik ve çok-kültürlülük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4, 111-115.
- Coşkun, B. & Kurt, H. (2021). Türkiye’de kültürel mirasın korunması: tarihsel gelişim ve yerel yönetimlerin rolü. *Türk İdare Dergisi*, 81.
- Donders, Y. (2020). Cultural heritage and human rights. published in: Oxford Handbook on International Cultural Heritage Law, *Amsterdam Law School Research Paper*, s.37-66.
- Engin, Z. Ü. (2014). Birey kavramının gelişimi ve insan hakları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(1), 201-217.
- Eryazıcıoğlu, E., & Cengiz, H. (2018). İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli. *Megaron*, 13(4), 636-650.
- Gümüüşü, O. (2018). Tarihi coğrafya ve kültürel miras, *ERDEM*, Aralık; 75, s. 99-120.
- Günel, G., & Dişli, G. (2015). Vakıf kültür varlıkları envanter sistemi. *TMMOB*, 5, 171-186.

- Katja S. & Ziegler, R. (2007) Cultural Heritage and Human Right”. *Oxford Legal Studies Research Paper*, 2007, 26, s. 1-2.
- Kuçuradi, İ. (2018). *İnsan hakları: kavramları ve sorunları*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Logan, W. (2012). Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice, *International Journal of Heritage Studies*, 18(3), May, 231–244.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi, *ODTÜ MFD*, 16(1-2), 59-97
- Negiz, N. (2017). Kentlerin tarihsel sürdürülebilirliğinde kültürel miras: önemi ve değeri üzerine düşünmek, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 159-172
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2).
- Özkan, S. (2015). The historical development of the human rights and the human rights classification. *J. Akdeniz U. Fac. L.*, 5, 111.
- Prott, L., & O’Keefe, P. (1992). “Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’? *International Journal of Cultural Property*, 1(2), s. 307-320. doi:10.1017/S094073919200033X
- Sarsılmaz, Y. (2010). Müzelerde teknoloji kullanımı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (20), 45-53.
- Savran, D., G., Tuna, Macit, F., & R, Daş (2017). “coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak taşınmaz kültür envanterinin hazırlanması: kırklareli ili örneği”. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 8(1), 147-158.
- Ülger, D. K., & Külücü, Ö. (2016). “Dijitalleştirme çalışmalarına kültürel miras ölçeğinde genel bir bakış: VEKAM Örneği”. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 42-55.
- Velioğlu, E. (2011). Hasankeyf at the european court of human rights: a human rights based approach to the protection of cultural heritage, (Yüksek Lisans Tezi), Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, N., Ayyıldız, A. Y., & Tavukçuoğlu, T. (2022). Müzelerde dijitalleşme sürecine ilişkin sanal müzelerin incelenmesi. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 5(2), 117-141.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı. (2023). 1954 Lahey Sözleşmesi. Erişim Adresi: https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafliisoz/lahey/lah1_ing.pdf , Erişim Tarihi: 29.09.22.
- Adalet Bakanlığı. (2023). Birleşmiş Milletler Antlaşması (26 Haziran 1945). Erişim Adresi: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf , Erişim Tarihi: 19.07.2023.
- Adalet Bakanlığı. (2023). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Erişim Adresi: <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019101449insanhaklaribeyannamesi.pdf> , Erişim Tarihi: 12.07.2023.
- ICCROM, A Guide to Risk Management of Cultural Heritage, 2011, Erişim Adresi: https://www.iccrom.org/sites/default/files/Guide-to-Risk-Managment_English.pdf , Erişim Tarihi: 20.07.2023.
- İSMEP Rehber Kitaplar (2014). Kültürel mirasın korunması, Haziran 2014, İstanbul, Erişim Adresi: ISMEP6_KC3BCItC3BCrelMirasC4B1nKorunmasC4B1.pdf, Erişim Tarihi: 02.07.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri. Erişim Adresi: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/korum>, Erişim Tarihi: 10.08.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Konuşan Kitaplık. Erişim Adresi: <https://mobil.ktb.gov.tr/App/platform/1/Detail/55> , Erişim Tarihi: 08.08.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Mobil Uygulamalar. Erişim Adresi: <https://mobil.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 08.08.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). EKitapım. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 08.08.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://sanalmuze.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 08.08.2023.

Türkiye Kültür Portalı. (2023). Erişim Adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/icerik/portal-hakkinda> , Erişim Tarihi: 14.09.2023.

Mevzuat Bilgi Sistemi. (2023). 1982 Anayasa. Erişim Adresi: <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 29.09.2023.

Türk Dil Kurumu. (2023). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> , Erişim Tarihi: 12.09.2023.

UNESCO World Heritage Convention. (2023). Universal Declaration on Cultural Diversity. Erişim Adresi <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity> , Erişim Tarihi: 08.07.2023.

UNESCO World Heritage Convention. (2023). Recommendations adopted by the World Conference on Cultural Policies (Mexico City, 26 July-6 August 1982) and the World Tourism Meeting (Acapulco, 21-27 August 1982, Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/documents/966>, Erişim Tarihi: 08.07.2023.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Bu çalışmada kullanılan veriler, herkesin kullanımına açık şekilde paylaşıldığından ve etik kurul izni gerektiren araştırmalar içerisinde bulunmadığından etik kurul izni alınmamıştır.

Yazar Katkıları : Yazarlar eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür : Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkür ederiz.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Since the data used in this study is shared publicly and does not include research requiring ethics committee approval, ethics committee approval has not been obtained.

Author Contributions : The authors contributed equally.

Conflict of Interest : There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement : We thank the referees and editorial board who contributed to the publishing process.
